

หลักการอุปัฏฐากภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา

A Study on the Ways of Attendance the Buddhist Patient Monks

พระมหาราเชนทร์ เขมสาโภ (บ้านเกาะใต้)¹

Phramaha Rachen Khemāsabho (Bankohtai)

E-mail: 6211105106@mcu.ac.th

Received: March 17, 2023 Revised: March 31, 2023 Accepted: April 28, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับภิกษุใช้เป็นอย่างมากโดยตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดจะพยาบาลเรา ผู้นั้นก็จงพยาบาลภิกษุใช้เถิด ทรงเปรียบภิกษุใช้ว่า เป็นเหมือนกับพระองค์ จึงทรงสั่งให้พระสงฆ์อุปัฏฐาก พยาบาล และดูแลภิกษุใช้เป็นอย่างดี ถ้าไม่ดูแลภิกษุใช้พระพุทธองค์ก็ทรงปรับอาบัติทุกกฏด้วย พระพุทธองค์ทรงวางหลักการที่บุคคลจะดูแลรักษาภิกษุใช้ไว้ 7 ประการ คือ 1. หลัก อุปัชฌายวัตร คือ พระสัทธินิวัตรพึงพยาบาลพระอุปัชฌาย์ที่เป็นไฉนนั้นจนตลอดชีวิต หรือ จนกว่าเธอจะหาย 2. หลักสัทธินิวัตร 3. หลักอาจริยวัตร 4. หลักอันตวาสิกวัตร 5. หลักภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์เดียวกัน 6. หลักภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ก็เป็นหลักเดียวกัน และ 7. หลักสงฆ์ คือ ภิกษุตั้งแต่ 4 รูป ขึ้นไปที่อยู่ ณ วัดนั้นพึงพยาบาลภิกษุใช้จนกว่าเธอจะหายเช่นเดียวกัน ส่วนวิธีการอุปัฏฐากภิกษุใช้พระพุทธองค์ทรงวางคุณสมบัติไว้ 5 ประการ คือ 1. สามารถประกอบยาได้ 2. รู้จักของแสลง และไม่แสลงโรค 3. มีจิตเมตตา 4. ไม่รังเกียจอุจจาระเป็นต้น 5. สามารถชี้แจงให้คนไข้เข้าใจได้ตลอดเวลา บุคคลที่จะอุปัฏฐากภิกษุใช้ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 5 นี้

คำสำคัญ: การอุปัฏฐาก, ภิกษุใช้, พระพุทธศาสนา

¹ นิสิตหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Abstract

This academic article had proposed to illustrate the importance of patient's care as delivered by the Buddha 'Bhikkhus whoever want to takes care of Tathagata, he would look after the patient Bhikkhus.' The Buddha compared the patients as himself, had commanded Sangha to look after, to care, to help the patients, with the best. If one was in carelessness of such, then he must be punished as 'Misconduct' called *Dukkaṭṭa*. The process to taking care the patients was assigned by the Buddha into 7 virtues; 1) *Upajjhāyavatta* or Bhikkhus must take care the patient until death or recovering from sickness, 2) *Saddhivihārikavatta*, 3) *Ācariyavatta*, 4) *Antevāsikavatta*, 5) Duties of Bhikkhus who live under the same preceptor, 6) Duties of Bhikkhus who live under the same master, 7) Sangha signifying that Bhikkhus with more than 4 who live in the same monastery must take care of patient Bhikkhus until he recovered. The qualification of *Upaṭṭhāṇikavatta* or duty of nursing laid down by the Buddha consisting of 5 knowledge, 1) knowing how to make medicine, 2) knowing the incriminating of deceases, 3) containing loving-kindness, 4) never mind the dirt, 5) know how to give description of medicine to the patients. Those who want to follow *Upaṭṭhāṇikavatta* must contain these knowledges.

Keywords: patient attendant, sick bhikkhus, buddhism

1. บทนำ

การอุปฐากภิกษุไข้ เป็นกิจอีกอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ประสงคให้พระสงฆ์ปฏิบัติต่อกันเพื่อให้เกิดความเกื้อกูล และเป็นข้อปฏิบัติที่ดีงามของพระสงฆ์ด้วยกัน แม้จะมาจากวรรณะต่างกัน ตระกูลต่างกัน แต่เมื่อมาสู่ธรรมวินัยนี้แล้ว ก็มีความรู้สึกต่อกันฉันพี่น้องซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นบิดา มีธรรมวินัยเป็นมารดา มองกันด้วยสายตาที่แสดงไมตรีจิต มีภราดรภาพแผ่ปกคลุมอยู่ทั่วร่มเงาแห่งกาสาพัสตร์ นอกจากจะมีต่อเพื่อนพรหมจารีแล้วภราดรภาพซึ่งเฝ้าอาบอยู่ในจิตใจของภิกษุทั้งหลาย ยังได้แผ่ไปถึงสามัญชนทั่วไปและดิรัจฉานอีกด้วย

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์มีพระอาณนที่ป็นปัจฉาสมณะ เสด็จไปตามเสนาสนะต่าง ๆ ทอดพระเนตรเห็นภิกษุอาพาธหนักรูปหนึ่ง นอนจมกองอุจจาระและปัสสาวะของตนอยู่ ภิกษุรูปนั้นป่วยเป็นโรคท้องร่วง ไม่มีใครพยาบาลเลย ทั้งนี้ เพราะเมื่อคราวท่านปกติคืออยู่ ท่านไม่เคยอุปการะใคร พระพุทธองค์อันพระมหากรุณาเดือนแล้วได้ให้พระอาณนที่ไปนําน้ำมา พระองค์ราตรดลง พระอาณนที่ขัดสี พระองค์ทรงยกศิรชะ พระอาณนที่ยกเท้า แล้ววางไว้บนเตียงนอน ให้ฉัน

คิลานเภสัชเท่าที่พอจะหาได้ เย็นวันนั้นเองก็ทรงให้ประชุมสงฆ์ ประราธข้อที่ภิกษุอาพาธไม่มีผู้พยาบาล ได้รับความลำบาก แล้วตรัสพระพุทธพจน์อันจับใจว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเราก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด” ²

ดังนั้น การอุปัฏฐาก หรือ การประคับประคองโรคภัยไข้เจ็บต่อพระสงฆ์ เท่ากับการได้ อุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ตามความเชื่อผู้คนส่วนมากแล้วมีความเชื่อและศรัทธาว่าถ้าหากผู้ใดได้ถวาย อาหารหรือสิ่งของต่อพระปัจเจกพุทธเจ้า หรือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า บุญที่เกิดจากการถวายทานนั้น มีอานิสงส์มาก ถึงขนาดตั้งจิตอธิษฐานขอให้ได้เป็นสาวก หรืออัครสาวก ก็ได้สมใจปรารถนาเลย ตาม พระพุทธดำรัสที่กล่าวมาข้างต้นนั้น การที่เราดูแลช่วยเหลือปรนนิบัติต่อพระภิกษุผู้อาพาธ เท่ากับว่า เราได้สร้างกุศลต่อพระพุทธเจ้าโดยตรง ดังนี้ ผลบุญมหาศาลจักบังเกิดขึ้นแก่เราผู้ได้ปรนนิบัติ อุปัฏฐากพระภิกษุสงฆ์ผู้อาพาธ เปรียบเสมือนเราได้ถวายทานต่อพระพุทธเจ้านั่นเอง

2. ความหมายของการอุปัฏฐากและภิกษุไข้

ก. ความหมายของคำว่า การอุปัฏฐาก

ความหมายของคำว่า อุปัฏฐาก ในภาษาบาลีมีหลายความหมายด้วยกัน ผู้เขียนจะได้นำเสนอพอสังเขปดังต่อไปนี้

(1) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ได้ให้ความหมายของคำว่า การอุปัฏฐาก ในภาษาบาลี-ภาษาไทยว่า

1) คำภาษาบาลีว่า อุปฺปฏฺฐาก แปลว่า ผู้อุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณร ถ้าเป็นผู้หญิงใช้คำว่า อุปฺปฏฺฐายิกา

2) คำภาษาบาลีว่า อุปฺปฏฺฐาน แปลว่า การบำรุง การรับใช้³

(2) ในพจนานุกรมไทย-บาลีได้ให้ความหมายของคำว่า อุปฺปฏฺฐาก ในภาษาบาลี-ภาษาไทย พอสรุปความได้ว่า

1) คำภาษาบาลีว่า อุปฺปฏฺฐาก แปลว่า รับใช้และคำอื่น ๆ เช่น

1. คำภาษาบาลีว่า ปริจฺจยา แปลว่า รับใช้
2. คำภาษาบาลีว่า ปริจฺจณ แปลว่า รับใช้
3. คำภาษาบาลีว่า ปริจฺจาร แปลว่า รับใช้
4. คำภาษาบาลีว่า อุปาสณ แปลว่า รับใช้

² วิ.ม. (ไทย) 5/365/240.

³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), 2556), หน้า 1428.

5. คำภาษาบาลีว่า อุตฺตสุสา แปลว่า รับใช้

2) คำภาษาบาลีว่า อุปฺภูจายิกา แปลว่า ผู้รับใช้ที่เป็นสตรี⁴

ฉะนั้น คำว่า การอุปฺภูจายิกา ที่ผู้เขียนได้นำเสนอจากเอกสารต่าง ๆ ทั้งภาษาบาลีและแปลเป็นภาษาไทย เพื่อจะได้เข้าใจความหมายของการอุปฺภูจายิกาได้ถูกต้องตามหลักภาษาอย่างแท้จริง

ข. ความหมายของคำว่า ภิกษุใช้

ความหมายของคำว่า (คิลาน) ภิกษุใช้ ในภาษาบาลีมีหลายความหมายด้วยกัน ผู้เขียนจะได้นำเสนอพอสังเขปดังต่อไปนี้

(1) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ได้ให้ความหมายคำว่า (คิลาน) ภิกษุใช้ ในภาษาบาลี-ภาษาไทยว่า

1) คำภาษาบาลีว่า คิลาน แปลว่า คนเจ็บ

2) คำภาษาบาลีว่า คิลานปัจฉย แปลว่า ปัจฉยสำหรับคนไข้. วัตถุเป็นเครื่องอาศัยของผู้เจ็บไข้

3) คำภาษาบาลีว่า คิลานเภสัชช แปลว่า ยารักษาโรค⁵

(2) ในพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดศัพทวิเคราะห์ ได้ให้ความหมายคำว่า (คิลาน) ภิกษุใช้ ในภาษาบาลี-ภาษาไทยว่า คิลาน คนไข้ คนป่วย

1) มีวิเคราะห์ว่า คิลาสติ คิลาน ผู้หมดความสนุก คิล-ธาตุในความหมายว่า หมดความสนุก ยุ-ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อน

2) มีวิเคราะห์ว่า คิลยติ กิลมตีติ คิลาน ผู้ลำบาก คิล-ธาตุในความหมายว่า ลำบาก ยุ-ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อน ทิฆะ อ เป็น อา⁶

ฉะนั้น คำว่า (คิลาน) ภิกษุใช้ ที่ผู้เขียนได้นำเสนอจากเอกสารต่าง ๆ ทั้งภาษาบาลีและแปลเป็นภาษาไทย เพื่อจะได้เข้าใจความหมายของภิกษุใช้ได้ถูกต้องตามหลักภาษาอย่างแท้จริง

3. หลักการอุปฺภูจายิกภิกษุใช้

หลักการอุปฺภูจายิกภิกษุใช้ คือ พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับภิกษุใช้เป็นอย่างมาก เพราะเมื่อพระสงฆ์ไม่ช่วยกันดูแล รักษา ภิกษุใช้แล้วใครจะดูแล รักษา อุปฺภูจายิก ภิกษุใช้ได้ ผู้เขียนจะได้นำตัวอย่างในสมัยพุทธกาลคือ

⁴ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9 ราชบัณฑิต), พจนานุกรม บาลี-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ปณณามิตร การพิมพ์ จำกัด, 2559), หน้า 818.

⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, หน้า 261.

⁶ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9 ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, 2550), หน้า 226.

สมัยหนึ่ง พระพุทธรองค้เสด็จไปตามเสนาสนะที่อยู่ของพระสงฆ์ ได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุรูปหนึ่งผู้อาพาธ ไม่มีผู้พยาบาลดูแล จึงเสด็จเข้าไปหาจัดการทำความสะอาด ให้นอนโดยเรียบร้อยเสร็จแล้วจึงทรงประชุมสงฆ์แล้วตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ในวิหารหลังโน้นมีภิกษุเป็นไข้หรือ

พวกภิกษุกราบทูลว่า มี พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า เธออาพาธเป็นโรคอะไร

พวกภิกษุกราบทูลว่า เธออาพาธเป็นโรคท้องร่วง⁷ พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ภิกษุนั้นมีภิกษุผู้คอยพยาบาลหรือ

พวกภิกษุกราบทูลว่า ไม่มี พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า เหตุใด พวกภิกษุจึงไม่คอยพยาบาลเธอ

พวกภิกษุกราบทูลว่า เพราะเธอไม่ได้ทำอุปัชฌายะแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนั้น พวกภิกษุจึงไม่คอยพยาบาลเธอ พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเรา ก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด⁸ คือ

(1) ถ้ามีอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์พึงพยาบาลภิกษุใช้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ในหลักอุปัชฌายวัตร พระสัทธวิหาริกพึงพยาบาลพระอุปัชฌาย์ที่เป็นใช้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ⁹ ฉะนั้น พระสัทธวิหาริกกับพระอุปัชฌาย์ ต้องมีความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นไข้ต้องดูแลรักษากันคนกว่าจะหายไข้ เพราะเมื่อพระอุปัชฌาย์ให้การอุปสมบทกุลบุตรเพื่อศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา โดยผ่านเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถแล้ว พระอุปัชฌาย์ก็เปรียบเสมือนบิดาในทางธรรมของภิกษุที่เป็น พระสัทธวิหาริก เมื่อทั้งสองฝ่ายได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างถูกต้องแล้ว ก็เกิดผลดีต่อพระพุทธศาสนาอย่างมากมายมหาศาล เพราะจะได้บุคลากรที่มีคุณภาพมาช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป

(2) ถ้ามีอาจารย์ อาจารย์พึงพยาบาลภิกษุใช้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหายในหลักอันตเววาสิกวัตร พระอาจารย์พึงพยาบาลพระอันตเววาสิกที่เป็นใช้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ¹⁰

⁷ วิ.ม. (ไทย) 5/365/240.

⁸ วิ.ม. (ไทย) 5/365/240.

⁹ วิ.ม. (ไทย) 5/365/241.

¹⁰ วิ.ม. (ไทย) 5/365/241.

(3) ถ้ามีพระสัทธินิหาริก พระสัทธินิหาริกพึงพยาบาลภิกษุใช้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ในหลักสัทธินิหาริกวัตร พระอุปัชฌาย์พึงพยาบาลพระสัทธินิหาริกที่เป็นใช้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ¹¹ ฉะนั้น เมื่อภิกษุผู้เป็นพระสัทธินิหาริกได้ปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ของตนอย่างนี้แล้ว พระอุปัชฌาย์ก็พึงปฏิบัติต่อภิกษุผู้เป็นพระสัทธินิหาริกของตน เหมือนบิดาปฏิบัติต่อบุตรเช่นกัน

(4) ถ้ามีอันเตวาสิก อันเตวาสิกพึงพยาบาลภิกษุใช้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ในหลักอาจริยวัตร พระสัทธินิหาริกพึงพยาบาลพระอาจารย์ที่เป็นใช้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ¹²

(5) ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ผู้ร่วมอุปัชฌาย์พึงพยาบาลภิกษุใช้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย หลักภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ คือ ภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์เดียวกันพึงพยาบาลพระสัทธินิหาริกที่เป็นใช้นั้น เช่นเดียวกับหลักอุปัชฌาย์วัตร และสัทธินิหาริกวัตร ที่พระอุปัชฌาย์ และพระสัทธินิหาริกที่พึงปฏิบัติต่อกัน จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ¹³ ดังได้อธิบายมาแล้ว

(6) ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ ผู้ร่วมอาจารย์พึงพยาบาลภิกษุใช้นั้นจนตลอดชีวิต(หรือ) จนกว่าเธอจะหาย หลักภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ คือ ภิกษุผู้ร่วมอาจารย์เดียวกันพึงพยาบาลพระอันเตวาสิกที่เป็นใช้นั้น เช่นเดียวกับหลักอาจริยวัตร และอันเตวาสิกวัตร ที่พระอาจารย์และพระอันเตวาสิกที่พึงปฏิบัติต่อกัน จนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ¹⁴ ดังได้อธิบายมาแล้ว

(7) ถ้าไม่มีอุปัชฌาย์ อาจารย์ พระสัทธินิหาริก อันเตวาสิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ หรือผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องพยาบาลภิกษุใช้นั้น ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ¹⁵

ฉะนั้น หลักสงฆ์ คือ หลักที่ภิกษุตั้งแต่ 4 รูป ขึ้นไปที่อยู่ในวัดนั้นพึงพยาบาลภิกษุใช้ ดังพระพุทฺธพจน์ที่ว่า ถ้าไม่มีอุปัชฌาย์ อาจารย์ พระสัทธินิหาริก อันเตวาสิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ หรือผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องพยาบาลภิกษุใช้นั้น ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ¹⁶ ดังได้อธิบายมาแล้ว

¹¹ วิ.ม. (ไทย) 5/365/241.

¹² วิ.ม. (ไทย) 5/365/241.

¹³ วิ.ม. (ไทย) 5/365/241.

¹⁴ วิ.ม. (ไทย) 5/365/241.

¹⁵ วิ.ม. (ไทย) 5/365/241.

¹⁶ วิ.ม. (ไทย) 5/365/241.

4. วิธีการอุปฐากภิกษุไข้

วิธีการอุปฐากภิกษุไข้ในสมัยพุทธกาล เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าไปพบเห็นภิกษุที่ป่วยเป็นโรคท้องร่วงไม่มีใครดูแลรักษา พระพุทธเจ้ากับพระอานนท์ต้องเข้าไปดูแล และได้ออกเป็นสิกขาวิสัยว่าภิกษุจะต้องดูแลกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาเจ็บไข้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า คนที่ประสงค์จะพยาบาลมาดูแล เราก็จะพยาบาลดูแลภิกษุเจ็บไข้เถิด¹⁷ ไม่ได้ระบุถึงเรื่องว่าได้บุญมากเท่ากับมาอุปฐากพระพุทธเจ้า เพราะเรื่องของบุญไม่ได้ตรัสไว้ในที่นี้ แต่ว่าตรัสไว้ในที่อื่นเรื่องการดูแลพยาบาลให้ทานกับผู้ที่มีกิเลสเบาบาง ประเด็นที่น่าสนใจคืออาการของคนไข้ และคนที่ดูแลภิกษุไข้ต้องมีลักษณะคือ

ก. องค์ของภิกษุผู้อาพาที่อุปฐากได้ง่าย 5 อย่าง

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาพาที่ประกอบด้วยองค์ 5 เป็นผู้พยาบาลได้ง่าย คือ

- 1) ทำความสบาย
- 2) รู้ประมาณในความสบาย
- 3) ฉันทา
- 4) บอกอาการป่วยไข้ตามจริงแก่ผู้พยาบาลที่มุ่งประโยชน์ คือบอกอาการไข้ที่กำลังเรื้อรังว่ากำลังเรื้อรังไข้ที่ทุเลาว่าทุเลา อาการไข้ที่ทรงอยู่ว่าทรงอยู่
- 5) มีนิสัยเป็นคนอดทนต่อทุกขเวทนา อันกล้าแข็ง รุนแรง ไม่เป็นที่ยินดี ไม่เป็นที่พอใจแทบจะคร่าชีวิต

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาพาที่ประกอบด้วยองค์ 5 นี้แล เป็นผู้พยาบาลได้ง่าย¹⁸

ข. องค์ของภิกษุผู้เข้าใจการอุปฐาก 5 อย่าง

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พยาบาลไข้ที่ประกอบด้วยองค์ 5 ควรพยาบาลไข้ คือ

- 1) เป็นผู้สามารถประกอบยา
 - 2) รู้จักของแสลง และไม่แสลง คือกันของแสลงออก นำของไม่แสลงเข้าไปให้
 - 3) มีจิตเมตตาพยาบาลไข้ ไม่เห็นแก่อาภิส
 - 4) เป็นผู้ไม่เกลียดที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ เขฬะ หรือของที่อาเจียนออกไปเสีย
 - 5) เป็นผู้สามารถที่จะชี้แจงให้คนไข้ เห็นแจ้ง สมทาน อาจทาน ร่ำเรียง ด้วย ธรรมิกถา
- ในกาลทุกเมื่อ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพยาบาลไข้ที่ประกอบด้วยองค์ 5 นี้ ควรพยาบาลไข้¹⁹

¹⁷ วิ.ม. (ไทย) 5/365/240.

¹⁸ วิ.ม. (ไทย) 5/366/242.

¹⁹ วิ.ม. (ไทย) 5/366/243.

พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้บุกเบิกแนวคิดของการรักษาพยาบาลหรือเป็นแพทย์ผู้ทรงทำการรักษาได้อย่างครบถ้วน ทรงให้ความสำคัญของการรักษาพยาบาลเป็นอย่างมาก²⁰ ทรงแนะนำในการรักษาพยาบาลด้วยวิธีการต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่า ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงวางวิธีการในการอุปฐากภิกษุไข้ไว้อย่างรัดกุม และทรงวางวิธีการของภิกษุไข้ว่า ตนเองจะต้องทำตัวอย่างไรในเวลาเป็นไข้ เพื่อให้ภิกษุผู้ที่อุปฐากไข้สามารถดูแลคนไข้ได้อย่างมีประสิทธิภาพดังได้อธิบายมาแล้ว

5. สรุป

ความหมายของการอุปฐากและภิกษุไข้ แยกเป็น คำว่า อุปฐาก หมายถึง ผู้อุปถัมภ์ บำรุงพระภิกษุสามเณร คำว่า ภิกษุไข้ (คิลาน) หมายถึง เจ็บไข้ เป็นไข้ พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับภิกษุไข้เป็นอย่างมาก พระองค์ทรงพยาบาลภิกษุไข้และทรงทำให้ดูเป็นตัวอย่างโดยตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดจะพยาบาลเรา ผู้นั้นก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด พระพุทธองค์ทรงเปรียบภิกษุไข้ว่า เป็นเหมือนกับพระองค์ จึงทรงสั่งให้พระสงฆ์อุปฐาก พยาบาล และดูแลภิกษุไข้เป็นอย่างดี ถ้าไม่ดูแลภิกษุไข้พระพุทธองค์ก็ทรงปรับอาบัติทุกกฏด้วย ส่วนหลักการอุปฐากภิกษุไข้ พระพุทธองค์ทรงวางหลักการถึงบุคคลที่จะดูแลรักษาภิกษุไข้ไว้ 7 ส่วนด้วยกันคือ 1. หลักอุปชฌายวัตร คือ พระสังฆิการิกพึงพยาบาลพระอุปัชฌาย์ที่เป็นไข้นั้นจนตลอดชีวิต (หรือ) จนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ 2. หลักสังฆิการิกวัตร 3.หลักอาจริยวัตร 4.หลักอันตเวาสิกวัตร 5. หลักภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์เดียวกัน 6. หลักภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ก็เป็นหลักเดียวกัน และ 7.หลักสงฆ์ คือ หลักที่ภิกษุตั้งแต่ 4 รูป ขึ้นไปที่อยู่ในวัดนั้นพึงพยาบาลภิกษุไข้ จนกว่าเธอจะหายเช่นเดียวกัน ส่วนวิธีการการอุปฐากภิกษุไข้พระพุทธองค์ทรงให้วิธีการการอุปฐากภิกษุไข้จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 5 ประการ คือ 1. สามารถประคบยาได้ 2. รู้จักของแสลง และไม่แสลงโรค 3. มีจิตเมตตา 4. ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระเป็นต้น 5. สามารถที่จะชี้แจงให้คนไข้ เห็นแจ้ง ร่าเริง ด้วยธรรมได้ทุกเวลา บุคคลที่จะอุปฐากภิกษุไข้ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 5 นี้

²⁰ อรชร ไกรจักร, “แนวคิดเรื่องการรักษาพยาบาลในพระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตร ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, หน้า 23.

บรรณานุกรม

- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9 ราชบัณฑิต). **พจนานุกรม บาลี-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ปัญญามิตร การพิมพ์ จำกัด, 2559.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9 ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, 2550.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), 2556.
- อรชร ไกรจักร์. “แนวคิดเรื่องการรักษาพยาบาลในพระพุทธศาสนา”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.

